

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 52, Aralık/December 2024, 26-41

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/88485>

ISSN 2791-6812

Ebü'l-Fadl el-Huzâi ve el-Müntehâ İsimli Eseri*

Abū al-Faḍl al-Khuzā'ī and His Work Entitled al-Muntahā*

Yazar Bilgisi Author Information	
Ahmet KILIÇ (AK) Öğr. Gör., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, Türkiye Lecturer, Harran University Faculty of Theology, Şanlıurfa, Türkiye ahmet.kilic2@harran.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-5670-0477	
Nesrişah SAYLAN (NS) Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ, Türkiye Assoc. Prof., Fırat University Faculty of Theology, Elazığ, Türkiye nsaylan@firat.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-5805-8630	
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: AK: (%50), NS: (%50) Veri Toplanması / Data Collection: AK (%50) NS: (%50) Veri Analizi / Data Analysis: AK: (%50), NS: (%50) Makalenin Yazımı / Writing: AK: (%60), NS: (%40) Gönderme ve Revizyon / Submission and Revision: AK: (%60), NS: (%40)

Makale Bilgisi Article Information	
Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazarlar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Authors declare that they get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Authors declare that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1452874
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
14 Mart/March 2024	1 Kasım/November 2024

* Bu çalışma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Nesrişah SAYLAN danışmanlığında Ahmet KILIÇ tarafından yürütülmekte olan "Ebü'l-Fadl el-Huzâi'nin Hayatı ve el-Müntehâ Adlı Eserinin Kırâât İlmindeki Yeri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

* This study has been prepared based on the doctoral thesis titled "The Life of Ebü'l-Fadl el-Huzâi and the Place of His Work Named el-Müntehâ in the Science of Qira'at", which is being carried out by Ahmet KILIÇ under the supervision of Nesrişah SAYLAN at Fırat University Social Sciences Institute.

Öz

Kıraât ilmi nakle yani rivayete dayanan bir ilim olduğundan tarikler ve senetler ciddi bir önem arz etmektedir. Kıraâtlerin sıhhat şartlarından biri de senedin muttasıl olmasıdır. Bu açıdan kıraât imamlarının, râvilerinin ve tariklerinin isnadları, bir kıraâtin kabul edilmesinde önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle kıraât ilminin temel yapı taşları olarak ifade edebileceğimiz kıraâtlerin isnadı meselesinin sağlıklı bir şekilde ortaya konup değerlendirilmesi bu ilme ciddi bir katkı sağlayacaktır. Kıraât ilminin tedvini büyük ölçüde hicrî üçüncü ve dördüncü asırda tamamlanmıştır. Bu dönemde yaşayan âlimleri ve yazdıkları eserleri incelemek ve kıraat ilmine katkılarını ortaya çıkarmak çok önemli hale gelmektedir. Kıraatlerle ilgili birçok beldeye yolculuk edip meşhûr kurrâlardan kıraat eğitimi alan ve birçok talebe yetiştiren Ebü'l-Fadl el-Huzâî (ö. 408/1017) de bu dönemde yaşayan bir âlim olup onu öğretmekle yetinmemiş, kıraat alanında birçok eser telif etmiştir. el-Müntehâ fihî hamsete aşere kırâe adlı kitabı bu dönemi yansıtan önemli bir eserdir. Bu çalışmanın konusu Huzâî'nin el-Müntehâ adlı eseri bağlamında kıraatlere yaklaşımının incelenmesidir. Huzâî, bu eserinde arz-sema yoluyla kendilerinden kıraat aldığı meşhur hocalarından bahsettikten sonra onlara okumuş olduğu kıraatleri aktarmıştır. Bu kitabını kıraat ilminin kendisiyle son bulduğu ve zirveye ulaştığı eser anlamında el-Müntehâ olarak isimlendirmiş ve eseri yazmadaki niyetinin kendisinden önceki kurrâların kıraatlerini sonraki nesillere aktarmak olduğunu belirtmiştir. Huzâî, mukaddimesinde bu eserin metodundan bahsederken hocalarına okumuş olduğu kıraat rivâyetlerinin ve tariklerinin tamamını lafız ve mana olarak özlü bir biçimde eserinde naklettiğini belirtmiştir.

Huzâî'nin bu eseri döneminde yaygın olan okuyuşlar, Ebû Bekr İbn Mücâhid'in geliştirdiği kıraat-ı seb'a ile İbn Mihrân'ın geliştirdiği kıraat-ı aşere'dir. Nitekim hicrî üçüncü asırda ilk defa İbn Mihrân el-Mebsût fi'l-kırââtî'l-aşr adlı eseriyle on kıraat imamının gündeme getirmiştir. Kıraat-ı aşere sisteminin tam anlamıyla yerleşmesi Huzâî'den yaklaşık dört asır sonra yaşayan İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ile gerçekleşmiştir. Huzâî'nin el-Müntehâ adlı eseri ise kıraat-ı seb'a ve aşere okuyuşlarından başka okuyuşları da içermektedir. Müellif, bu eserinde on beş kıraati zikretmiştir ki kendi dönemine kadar bu nitelikte kapsamlı bir eser yazılmamıştır. Huzâî'nin eserinde naklettiği okuyuşlar kıraat-i seb'a ve aşere ile beraber Ebû Bahriyye, (ö. 80/700) Sellâm b. Süleymân et-Tavîl, (ö. 171/788) Eyyûb b. Mütevekkil, (ö. 200/816) Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistânî (ö. 255/869) ve Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın (ö.224/839) kıraatleridir. Huzâî'den sonra on kıraate ilave olarak birçok çalışma yapılmıştır. Söz gelimi İbnü'l-Cezerî Nihâyetü'l-berara fi'l-kırââtî's-selâsî'z-zâide ale'l-aşera adlı eseriyle Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın ve A'meş'in kıraatlerini on kıraate ilave ederek on üç kıraat sistematiğini; Şihâbüddîn el-Kastallânî (ö. 923/1517) ve Bennâ ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705) ise İbnü'l-Cezerî'nin on üç kıraat tasnifine Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'nin kıraatini dahil ederek on dörtlü kıraat tasnifini meydana getirmişlerdir. Bennâ'nın on dört kıraate yer veren "İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââtî'l-Erbaate Aşer" adlı eserinde kıraat-i aşere ile ilgili yer alan kıraatlerle Huzâî'nin el-Müntehâ'da ele aldığı kıraatler aynıdır, Fakat el-Bennâ'nın on kıraate ek olarak zikrettiği ve şâz olarak kabul edilen dört kıraat, Huzâî'nin el-Müntehâ'sında yer alan diğer beş kıraatten farklılık arz etmektedir. Çünkü bu eserde bilinen on kıraatin dışında Ebû Bahriye el-Hımsî, Sellâm b. Süleyman et-Tavîl, Eyyûb b. Mütevekkil, Ebû Hâtim es-Sicistânî ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm gibi kurrâların okuyuşlarına yer verilmiştir. Bu kişilerin kıraatleri gerek Huzâî'nin yaşadığı dönemde gerekse sonraki dönemlerde yazılan eserlerde bu kadar geniş ve ayrıntılı bir şekilde yer bulmamıştır. Bu imamların okuyuşlarının çoğu muteber kabul edilen kıraat-ı aşere imamlarının kıraatleriyle aynı olup sahih kıraatlerin şartlarını taşımaktadır.

Huzâî'nin önemli bir diğer özelliği ise eserinde naklettiği kıraatlerin tamamını, meşhur kurrâlardan oluşan hocalarına arz yoluyla okumuş olması ve bu kıraatleri isnad yoluyla kıraat imamlarına ve râvilerine nisbet etmesidir. Huzâî, kıraatleri nisbet ettiği bu isnadları tek tek ele almış ve tariklerini ortaya koymuştur. Huzâî'nin eserinde naklettiği kıraatlerin bizzat sened zincirinde kendisinin yer alması da onun eserine ayrı bir değer katmaktadır. Nitekim kıraatlerin hadis ilmindeki gibi rivâyetlere ve nakle dayanması, aktarılan okuyuşların belli bir isnadla nakledilmesi gerekmektedir. Hadislerin sıhhatini ortaya koymada râvî zinciri yani sened ne kadar önemli ise kıraat ilminde de isnad zinciri o derece önemlidir. Bu açıdan Huzâî gibi sika ve güvenilir bir âlimin kendisinin isnadın başında yer alması, bu isnada dayanarak bazı okuyuşları nakletmesi ve bu okuyuşların dayandığı kurrâların rivâyetlerini naklederken senetle aktarması, çalışmaya konu olan eserin incelenmesinin kıraat ilmi açısından önemli olduğunu göstermektedir.

Yöntem olarak tabakat ve kıraat ilmine dair kaynaklar incelenmiş, özellikle de el-Müntehâ adlı eserin kaynakları, metodu ve Huzâî'nin kıraatleri ele alış tarzı irdelenerek değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuç itibarıyla çalışmada; Huzâî'nin gerek sened ve metin gerekse sayı itibarıyla kıraatleri el-Müntehâ'da kendi dönemine kadarki kıraat birikiminden farklı ve yenilikçi bir bakış açısıyla ele aldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Huzâî'nin kıraat ilmine olan yaklaşımında kendi dönemini aşan bir usûle sahip olduğunu belirtmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Rivâyet, Tarik, Huzâî, el-Müntehâ

Abstract

Since qirā'a is a science based on narration, tariqs and sanads are of great importance. One of the requisites of the authenticity of qirā'a is that an isnād (pl. isnāds or asānīd) must be based on an unbroken chain of narration. Therefore, isnāds by the imāms, narrators and tariqs of qirā'a are considered significant criteria in terms of the authenticity of qirā'a. Therefore, an accurate presentation and evaluation of the issue of the isnād in qirā'a, which can be considered as the basic building blocks of qirā'a, could make a serious contribution to this science. The organization and codification of the science of qirā'a was largely completed in the third and fourth centuries Hijri. It remains highly critical to examine the scholars who lived in this period and the works they wrote to reveal their contributions to qirā'a. For instance, Abū al-Fadl al-Khuzā'ī (d. 408/1017), who travelled to many places and received qirā'a education from famous qirā'a scholars and trained many students in turn, was a scholar who lived in this period. He not only taught qirā'a but also wrote many works in this field. His book al-Muntahā fihī hamsatah ashara qirā'a is an important work reflecting this period. The subject of this study is to analyse al-Khuzā'ī's approach to qirā'a with reference to his work al-Muntahā. In this work, Khuzā'ī, after mentioning his famous teachers from whom he received qirā'a education through recitation ('ard) and hearing (samā'), narrated the qirā'a he had read to them. He named this book as al-Muntahā, meaning that the science of qirā'a ended and reached its peak with him, and stated that his intention in writing this work was to pass the works of earlier qirā'a scholars down to next generations. In the introduction of his work, al-Khuzā'ī mentioned the methodology of this work and stated that he conveyed all of the qirā'a narrations and tariqs that he had recited to his teachers in a concise manner in terms of wording and meaning.

The common recitations during the time of al-Khuzā'ī's work were the qirā'a al-sab'a introduced by Abū Bakr Ibn Mujāhid and the qirā'a al-asharah introduced by Ibn Mihrān. As a matter of fact, in the third century Hijri, Ibn Mihrān mentioned the ten

imāms of qirā'a for the first time in his work *al-Mabsūt fi'l-qirā'a al-'ashr*. The qirā'a al-asharah became a well-established method during the time of Ibn al-Jazari (d. 833/1429), who lived about four centuries after al-Khuzā'i. Al-Khuzā'i's *al-Muntahā* includes recitations other than those of qirā'a al-sab'a and asharah. In this work, the author mentioned fifteen qirā'as, and no comprehensive work of this nature had been written until his time. The recitations that al-Khuzā'i narrates in his work are the those by Abū Bahriyya (d. 80/700), Sallām b. Suleymān al-Tawīl (d. 171/788), Ayyūb b. Mutawakkil, (d. 200/816), Abū Hātim Sahl b. Muhammad al-Sijistānī (d. 255/869) and Abū Ubayd al-Qāsim b. Sallām (d. 224/839), along with qirā'a al-sab'a and 'ashara. Following al-Khuzā'i, many studies were carried out besides the ten qirā'as. For instance, in his work *Nihāyat al-berara fi al-qirāti al-salāsi al-zā'ida ala al-ashera*, Ibn al-Jazari added the qirā'as by al-Hasan al-Basrī, Ibn Muhaysayn, and A'mash to the ten qirā'as and systematized the thirteen qirā'as; Shihāb al-Dīn al-Qastallānī (d. 923/1517) and Bennā al-Dimyātī (d. 1117/1705) added Yahyā b. Mubārak al-Yazīdī's qirā'a to Ibn al-Jazari's classification of thirteen qirā'as, thereby forming a classification of fourteen qirā'as. The qirā'a al-asharah in al-Banna's '*Ithāfu Fudalā'i al-Bashar fi al-Qirā'a al-Arbaate Ashar'*, which includes fourteen qirā'as, is the same as Qirā'a al-asharah in al-Khuzā'i's *al-Muntahā*, but the four qirā'as that al-Banna mentions in addition to the ten qirā'as and which are accepted as shāz, differ from the other five qirā'as in *al-Muntahā* by al-Khuzā'i. This is because this work includes the recitations of qirā'a scholars such as Abū Bahriyya al-Himsī, Sallām b. Sulayman al-Tawīl, Ayyūb b. Mutawakkil, Abū Hātim al-Sijistānī, and Abū Ubayd Qāsim b. Sallām, in addition to the ten known qirā'as. The recitations of these people were not included in such a comprehensive way in the works written during al-Khuzā'i's lifetime or later. Most of the recitations of these imāms are the same as those of the imāms of qirā'a al-asharah, which are accepted accurate and meet the conditions of sahih qirā'a.

Another key feature of al-Khuzā'i is that he recited all the qirā'as he narrated in his work to his teachers, who were famous qirā'a scholars, and attributed these qirā'as to the imāms of qirā'a and their relatives through isnād. Al-Khuzā'i analysed these isnāds to which he attributed the qirā'a one by one and revealed their tariqs. Al-Khuzā'i himself is a part of the chain of the qirā'a he narrates in his work, which adds a special value to his work. It should be noted that qirā'a should be based on narrations just like what happens in the science of hadīth, and the recitations should be transmitted with a certain chain of isnād. The chain of isnād is as critical in the science of qirā'a as the chain of narrators (i.e., the sanad) is in revealing the authenticity of hadīths. Globally considered, al-Khuzā'i, a reliable hadith narrator, is at the beginning of the chain of isnād; he narrates some recitations based on this isnād, and he narrates the narrations from qirā'a scholars on which these recitations are based. This indicates that the examination of his work, which is the subject of this study, is critical in terms of the science of qirā'a.

The method of the study involved the examination of the sources related to the sources on the science of tabaqat and qirā'a, particularly the sources and method of al-Khuzā'i's work entitled *al-Muntahā* and his way of addressing qirā'a were examined and evaluated. The results of the study revealed that al-Khuzā'i handled the qirā'as in *al-Muntahā* with a different and innovative perspective from the accumulation of qirā'as until his time. Therefore, it is possible to state that al-Khuzā'i had a methodology that surpassed his own period in terms of his approach to qirā'a.

Keywords: Qirā'a, Narration, Tariq, al-Khuzā'i, al-Muntahā

Giriş

Kıraatlerin sahîh bir senedle gelmesi, bir vecihle de olsa Arap gramerine uygun olması, Hz. Osman'a nisbet olunan mushaflardan birinin resm-i hattına uyması şeklinde üç kriteri sağlaması sahihliğinin göstergesi olarak kabul edilmiş ve bu üç ana ilkeye uyan kıraatlerle namazda tilavette bulunulacağı ilkesi benimsenmiştir. Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324/936) bir takım prensipler çerçevesinde kıraatleri yedi ile sınırlandırmıştır. İbn Mücahid'in Mekke, Medine, Şâm, Basra, Kûfe gibi şehirlerde kırâatte ekol haline gelmiş yedi imamın kıraatlerini tercih etmesi ve bu kıraatlere *Kitabu's-Seb'a* adlı eserinde yer vermesiyle kıraat tarihinde ilk defa yedili kıraat sistemi uygulamasına geçilmiş ve uzun bir dönem bu sistem devam ettirilmiştir. Öyle ki yedi kıraatin dışındaki okuyuşlar şâz kıraat olarak görülmüş sahih kabul edilmemiştir. Bazen de yedi kıraate belli gerekçelerle itiraz edilmiş sekizli, onlu kıraat anlayışı geliştirilmiştir. Nitekim Ebû't-Tayyib Tâhir b. Ğalbûn'un (399/1009) *Kitâbu't-Tezkire fi'l-Kirâati's-Semân* adlı eserinde yedi kıraate ilaveten Yakûb el-Hadramî'nin okuyuşunu da alarak sekizli kıraat sistemini oluşturmuştur. Ebû Bekr Ahmed b. Nasr eş-Şezâî (ö. 370/981) ve Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân (ö. 381/992) *el-Mebsût fi'l-Kirâati'l-Aşr* ve *el-Ġâye fi'l-Kirâati'l-Aşr* adlı eserlerinde on kıraati ele almıştır. Huzâî ise bugün varlığını sürdüren kıraat-i aşere ile beraber Ebû Bahriyye, Sellâm b. Süleymân et-Tavîl, Eyyûb b. Mütevekkil, Ebû Hâtim es-Sicistânî ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın okuyuşlarını iki yüz altmış bir rivâyet çerçevesinde *el-Müntehâ* adlı eserinde ele almıştır. Öyle ki ne kendi döneminde ne de kendisinden önceki dönemde böylesine bir eser meydana getirilmiştir. İbnü'l-Cezerî de Huzâî'nin *el-Müntehâ*'sının bu özelliğine dikkat çekerek öncekilerin toplamadığı kadar kıraat nakilleri içeren kapsamlı bir eser olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan *el-Müntehâ* adlı eserin kendi dönemine kadarki kıraat birikimini içermesi ve aynı zamanda kendi döneminin kıraat anlayışını yansıtmaya çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Kıraatlerde sahih ve şâz ayrımı kıraatlerin sıhhat şartlarını taşıyıp taşıyamamasıyla ölçülmüştür. Yine kıraat alimlerinin çoğunluğunun da kabul edeceği bir nokta sıhhat şartlarına uyan tüm kıraatlerin sayılarına bakılmaksızın sahih kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Garip olan şudur ki sıhhat şartları çoğunluğun kabulü iken ve sahih kıraatlerin herhangi bir sayı ile sınırlandırılmaması gerekirken realitede kıraatler yedi veya on ile sınırlandırılıp daha başka kıraatlerin sıhhat açısından araştırma ve incelemeye tabi tutulmamasıdır. Nitekim İbn-i Mücahidin kıraatleri yedi ile sınırlandırması yedi kıraat dışındakilerin şâz olarak görülmesine neden olmuştur. İşte çalışmaya konu olan Huzâî'nin *el-Müntehâ* adlı eseri sahih kıraatleri yedi veya on kıraatin üstüne taşıma ve belki de başka sahih kıraat veya ihtiyarları ortaya çıkarma adına yapılacak çalışmalara bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu eserde bilinen on kıraatin dışında Ebû Bahriye el-Hımsî, Sellâm b. Süleyman et-Tavîl, Eyyûb b. Mütevekkil, Ebû Hâtim es-Sicistânî ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm gibi kurraların okuyuşlarına yer verilmesi ne kendi döneminde ne de sonraki dönemlerde bu kişilerin kıraatlerinin eserlerde bu kadar geniş ve ayrıntılı bir şekilde yer alması kıraat ilmi açısından önemini ortaya koymaktadır.

Huzâî'nin kıraatçiliği ve *el-Müntehâ* adlı eseriyle ilgili Arap dünyasında Muhammed Şefa'at Rabbânî'nin 2013 yılında Suudi Arabistan'da hazırlamış olduğu çalışmasında eserin iki cilt olarak tahkiki yapılmış, müellifin eserinin tarihi ve ilmi ehemmiyetine yönelik bir analiz ortaya konulmuştur. Türkiye'de ise Necattin Hanay tarafından yazılan "Ebû'l-Fazl el-Huzâî ve İhtayârâtü min kıraati Ebî Hanîfe adlı risalesi" adlı bir makale çalışması vardır. Bu çalışmalar dışında Huzâî'nin kıraatçiliği ve *el-Müntehâ* adlı eseri akademik çalışmaya

konu olmamıştır. Bu çalışmada ise Huzâî'nin ve *el-Müntehâ* adlı eserinin özlü bir şekilde tanıtımı yapılacaktır. Ayrıca Huzâî'nin el-Müntehâ adlı eserinin kaynakları, kıraatleri ele alış tarzı, müellif ve eseri hakkındaki değerlendirmelere yer verilecektir.

1. Huzâî'nin Hayatı

Kaynaklarda Huzâî'nin tam ismi, künyesi ve nisbesi; Ebü'l-Fadl Muhammed b. Cafer b. Abdulkerîm b. Budeyl b. Verkâ el-Huzâî el-Cürcânî el-Budeylî şeklinde ifade edilmektedir. Cürcân'da doğduğundan dolayı Cürcânî nisbesiyle de anılmaktadır. Ancak kendisi daha çok Huzâî nisbesiyle bilinmekte ve tanınmaktadır.¹

Huzâî nisbesinin kendisi için neden kullanıldığıyla ilgili kaynaklarda bir bilgi yer almamakla beraber ailesinin Huzâa kabilesine mensup olması ya da onların velayeti altında bulunması sebebiyle bu nisbeyle anıldığı söylenmektedir.² Büyük dedesi Budeyl b. Verkâ'ya nisbetle kendisi için "Büdeylî" nisbesi de kullanılmıştır.³ Öğrencilerinden Ebü'l-Alâ el-Vâsîfî (ö. 431/1040), Huzâî'nin isminin "Kümeyl" olduğunu, sonrasında kendisinin onu "Muhammed" olarak değiştirdiğini nakletmiştir.⁴

Huzâî, hicrî 332 yılında Cürcân'da doğmuştur.⁵ Ömrünün çoğunu orada geçirmiş, hicrî 408 yılında Âmul'da vefat etmiştir.⁶ Ailesi ve hayatı hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Onun doğup büyüdüğü ve yetiştiği Cürcân şehriden hareketle tahsil hayatının çok verimli bir ortamda geçtiği söylenebilir. Çünkü Cürcân'ın Taberistan ile Horasan arasında yer alan bir şehir olduğu; birçok âlim, muhaddis, fakih ve edibin burada yetiştiği bilinmektedir. Nitekim Yakut el-Hamevî bu duruma işaret ederek doğuda Irâk'tan

¹ Ebü'l-Kâsım Hamza b. Yusuf b. İbrahim el-Kureşî el-Cürcânî es-Sehemî, *Tarihu Curcân*, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân (Beyrût: Alemlü'l-Kutub, 1407), 458; Ebü Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 2/541; Şemsüddîn Ebü Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz Zehebî, *Marifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr Ala't-Tabakâti Ve'l-A'sâr* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), 212; Şemsüddîn Ebü Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz Zehebî, *Tarihu'l-İslâm Ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri Ve'l-Alâm* (Kâhire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.), 28/113; Ebü Muhammed Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman el-Yâfiî, *Mirâtü'l-Cinân Ve İbretü'l-Yekâzân fî Marifeti Mâ Yu'teberu Min Hevâdisi'z-Zemân* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), 3/17; Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ* (Kâhire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1351), 2/109.

² Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali Kalkaşendi, *Nihâyetü'l-Ereb fî Marifeti Ensâbi'l-Arab*, thk. İbrâhîm el-İbyârî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnâneyn, 1980), 244.

³ Ebü Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, Ebü Bekr Muhammed el-Hâşimî ve Muhammed Altâf Hüseyin (Haydarâbâd: Meclisu Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1382), 2 /116; Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvahid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdir, ts.), 1 /128.

⁴ Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, 2/541; Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Eskalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Dâiretü'l-Ma'rifi'n-Nizâmîyye (Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1390), 5/107.

⁵ İsmâîl b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bağdâdî el-Bâbânî, *Hediyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifîn Ve Esâru'l-Musannifîn* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.), 2/60; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifîn* (Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.), 9/153; Fuat Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî* (Riyâd: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Südü'l-İslâmîyye, 1411), 1/50.

⁶ Bâbânî, *Hediyetü'l-Arifîn*, 2/60; Mustafa b. Abdullah Kâtib Celebî el-Kustantînî el-Hâc Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn An Esâmî'l-Kutub Ve'l-Funûn* (Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), 2/1858; Selâhüddîn Halil b. Eybek b. Abdullah Saffedî, *el-Vâfi Bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed Arnâvûd (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâs, 1420), 2/227; Sehemî, *Tarihu Curcân*, 458; Zehebî, *Marifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 212; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/110; Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, 1/50.

sonra Cürçân'dan daha güzel bir şehir olmadığını, halkının da kendilerini güzel ahlakla özdeşleştirdiklerini, çoğunun edep ve cömertlikle nitelendirildiğini belirtmiştir.⁷ Huzâî'nin birçok şehre ilim yolculukları gerçekleştirmesi onun hayatı ve ilmî birikimi hakkında bizlere fikir vermektedir. İsnad zinciri ise; ilim silsilesi, hocaları ve nerelerde ilim tahsilini gerçekleştirdiğini göstermektedir. Ayrıca Huzâî, ilmî amaçla hangi bölgelere yolculuk ettiğini *el-Müntehâ* adlı eserinde zikretmektedir. İlk yolculuğunu hicrî 362 senesinde Kazvin şehrine yapmıştır.⁸ Doğduğu tarih düşünüldüğünde o zaman Huzâî'nin 30 yaşlarında olduğu ve o vakte kadar kendi memleketinde ilim tahsil ettiği anlaşılmaktadır. Ahmet b. İbrahim b. İsmail ve hadis ilminde *Sahîh* adlı eserin sahibi Ebû Bekr el-İsmâîlî el-Cürçânî oradaki hocalarından bazılarıdır.⁹ Huzâî; kendi memleketinden ilim tahsil ettikten sonra Irâk, Şâm, Mısır, İsfahan ve Horasan gibi bölgelere de ilim yolculuklarına çıkmıştır.¹⁰ Zehebî, Huzâî'nin bu yolculuklarına değinerek onun ilim maksadıyla birçok beldeyi gezdiğini ve bu beldelerde büyük âlimlerle görüşüğünü nakletmiştir.¹¹ Ayrıca kaynaklarda kıraat ilmini elde etmek için birçok beldeye gittiği de zikredilmektedir.¹²

2. Huzâî'nin Eserleri ve *el-Müntehâ* adlı Eserin Tanıtımı

Huzâî; kıraat ilmine dair *el-Vâdih*,¹³ *el-İbâne fi'l-Vasli ve'l-Vakfi*,¹⁴ *Tehzibi'l-Edâ Fî's-Seb'*,¹⁵ ve *Kitabu'l-İmâle*¹⁶ gibi birçok eser yazmıştır.

Huzâî'nin kıraat ilmiyle ilgili önemli eserlerinden biri *el-Müntehâ ve fihî hamsete aşere kırâe'*dir.¹⁷ O eserinin adını *el-Müntehâ* olarak isimlendirmiş ve bu eseri yazmadaki amacının kendisinden önceki kurrâların kıraatlerini zikrederek sonraki neslin bu kıraatlerden faydalanmasını sağlamak ve onlara bu kıraatleri özlü bir şekilde sunmak olduğunu belirtmiştir.¹⁸ Huzâî, bu eserinde lafzen okumuş olduğu rivâyetlerin ve tariklerin hepsini topladığını belirtmiştir. O yazmış olduğu eserin çok uzun veya anlaşılmayacak derecede çok kısa olmamasını arzu ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu eseri yazma amaçlarından birinin de; kıraatlerin kurallarını bilmeyen, rivâyetler arasında bağlantı kuramayan ve takip ettikleri bir kitabı olmayan, cehaletlerinden dolayı da âlimlere kızan, kendisinden sonrakileri eleştiren ve bilgi sahibi olmadıkları konuları yalanlayan kişileri

⁷ Ebû Abdillâh Şihâbuddîn b. Abdillâh er-Rûmî Yâkut el-Hamevî, *Mucemu'l-Buldân* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1995), 2/119.

⁸ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/391.

⁹ Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, 2/541; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 2/116; Zehebî, *Marifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 212; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, 28/113.

¹⁰ Sehemî, *Tarihu Curcân*, 458.

¹¹ Zehebî, *Marifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 212.

¹² el-Yâfiî, *Mirâtü'l-Cinân*, 3/17; Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz Zehebî, *el-İber fi Haberin Min Gaber*, thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Sâid b. Besyûnî Zeğlûl (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 2/216; Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şuzurâtu'z-Zeheb fi Ahbârin Min Zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâvud (Dimaşk-Beyrût: Dâru İbni Kesîr, 1406), 5/51.

¹³ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/308, 328, 363, 366, 390.

¹⁴ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/533.

¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/109; Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, 9/153; Ziriklî, *el-Alâm*, 6/71.

¹⁶ Bk. Huzâî, *el-Müntehâ fihî Hamsete Aşrete Kırâeten*, 1 s. 510-511.

¹⁷ Bk. Bâbânî, *Hediyetü'l-Arifin*, 2/60; Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim Ebû'l-Kâsim er-Rafîî el-Kazvînî, *et-Tedvin fi Ahbâri Kazvîn*, thk. Azîzullâh el-Atâridî (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408), 1/239; el-Hâc Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1858; Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, 9/153; Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, 1/50; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris Ziriklî ed-Dimaşkî Ziriklî, *el-Alâm* (Beyrût: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 2002), 6/71.

¹⁸ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/289.

bilgilendirmek olduğunu ifade etmiştir.¹⁹ Diğer kaynaklarda ise eserin adı kısaca el-*Müntehâ* olarak zikredilmiştir.²⁰ İbnü'l-Cezerî, *el-Müntehâ*'nın on beş kırâat içeren ve ikiyüz elli rivâyeti kapsayan bir eser olduğunu belirtmiştir.²¹ “*en-Neşr*” adlı eserinde ise *el-Müntehâ'yı* dört yerde Ebü'l-Fadl el-Huzâî'ye nisbet etmiştir. Bir yerde Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî'nin *el-Kâmil* adlı eserine dayanarak kendi kaynakları arasında zikretmiştir.²² İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ'* adlı eserinde üç yerde *el-Müntehâ*'dan açıkça bahsetmiştir.²³

Huzâî'nin *el-Müntehâ* adlı eseri, Muhammed Şefaât er-Rabbânî'nin tahkiikiyle 1434/2013 yılında Medine'de iki cilt halinde Mucemmu'l-Melik Fehd li Tıbaeti'l-Mushafi's-Şerîf adlı kuruluş tarafından basılmıştır.

2.1. el-Müntehâ'nın Kaynakları

el-Müntehâ'nın en önemli kaynakları Huzâî'nin bizzat semâ ve arz yoluyla kırâatlerini naklettiği hocaları ve bazı kitaplardır. Nitekim bir âlimin kaynaklarının başında ders aldığı hocası ve onun bilgi birikimi gelir. Kırâat ilmi de bizzat hocadan müşâfehe yoluyla alınması anlamında semâ ve daha sonra hocaya okunması anlamında arza dayanır. Huzâî de hocalarından arz ve semâ yoluyla elde ettiği kırâatlerden isnadı sağlam olanları kitabına almıştır. Bu açıdan Huzâî'nin *el-Müntehâ* adlı eserinin en önemli kaynakları, ders aldığı hocaları ve bu hocaları vasıtasıyla imam, râvi ve tariklere ulaşan isnad zincirleri olmaktadır.

Huzâî *el-Müntehâ* adlı eserine kaynaklık teşkil eden hocalarından birçok sayıda tarik nakletmiştir. Bu hocaların en meşhur olanları şunlardır: Ebû Ahmed Abdullâh b. Hüseyin b. Hasnûn es-Sâmîrî el-Bağdâdî el-Mukrî' den (ö. 386/997) altmış altı tarik²⁴, Ebû Bekr Ahmed b. Nasr b. Mansûr b. Abdülmecîd b. Abdülmün'im eş-Şezâî 'den (ö. 373/984) altmış beş tarik²⁵, Ebü'l-Abbâs Hasan b. Cafer el-Mutavvî el-Abbâdânî el-Basrî el-Umerî' den (ö. 371/982) kırk dört tarik²⁶, Ebû Tayyib Abdulgaffâr b. Ubeydullâh b. es-Serî el-Hudaynî el-Kûfî el-Vâsî' den (ö. 369/980) otuz tarik²⁷, Ebû Hafs Ömer b. İbrahim b. Ahmed b. Kesîr el-Kettânî el-Bağdâdî' den (ö. 390/1000) on altı tarik²⁸, Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hasan b. İmrân el-Erecânî el-Edemî' den (ö. 366/977) on tarik²⁹, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Hüseyin el-Cufî el-Kûfî el-Herevânî' den (ö. 402/1012) altı tarik³⁰, Ebû Alî Hüseyin b. Muhammed b. Hamdân ed-Dîneverî' den (ö. 373/984) altı tarik³¹ ve Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Bişr İbnu's-Şârib el-Horâsânî' den beş tarik³² nakletmiştir.

¹⁹ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/237.

²⁰ Bk. Bâbânî, *Hediyetü'l-Arifîn*, 2/60; el-Kazvîni, *et-Tedvîn*, 1/239; el-Hâc Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1858; Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifîn*, 9/153; Sezgin, *Tarihu't-Turâsî'l-Arabi*, 1/ 50; Ziriklî, *el-Alâm*, 6/71.

²¹ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/109.

²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/93,189, 2/24,419.

²³ Bk. İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef el-Ensârî el-Gırnâtî, *el-İknâ' f'l-Kırâati's-Seb'* (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, ts.), 78,123,133.

²⁴ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/293.

²⁵ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/301.

²⁶ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/316.

²⁷ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/350.

²⁸ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/369.

²⁹ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/377.

³⁰ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/387.

³¹ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/322.

³² Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/403.

Huzâî *el-Müntehâ'*yı yazarken kaynak olarak bazı eserlerden faydalanmıştır. Bu eserlerden bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bunlardan biri Ebû Bekir İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitâbu's-Seb'a'sıdır*. Sözelimi “يَهْدِي” (Yûnus 10/35) kelimesinin okunuşuyla ilgili İbn Mücâhid'den nakilde bulunurak Yezîdî'nin râvilerinin bu kelimeyi fethalı okuduğunu ve İbn Mücâhid'in de bu şekilde hocalarına okuduğunu bildirmiştir.³³ Huzâî, “فَبَسَّ عِبَادِ-” (Zümer 39/17-18) ayetinde عِبَادِ kelimesinin vakıf veya vasıl halinde nasıl okunacağına dair rivâyetleri naklederken İbn Mücâhid'i kaynak göstererek عِبَادِي şeklinde (ي) harfini mansûb okuyanların (ي) harfiyle vakfettiklerini belirtmiştir.³⁴

Huzâî'nin *el-Müntehâ'*da kaynak olarak faydalandığı eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Bunlardan biri *Ebû Bişr'in eseri'dir*. Huzâî, “سُخْرِيًّا” (Zuhruf 43/32) kelimesindeki (س) harfinin esreli okunuşuyla ilgili Ebû Bişr'den (ö. 195/811) bir okuyuş nakletmiş ve bu rivâyetin Ebû Bişr'in yazılı bir metninde olduğunu belirtmiştir.³⁵ Bir diğeri ise *Şezâî'nin* (ö. 373/984) *kitabı'dır*. Huzâî, “لَمَّا” (Hûd 11/111; Yâsîn 36/32; Zuhruf 43/35; Târik 86/4) kelimesini İbnu Utbe kanalıyla “لَمَّا” şeklinde şeddesiz olarak, İbn Şenebûz'dan nakille İbnu Utbe'den gelen bir başka rivâyette ise şeddeli olarak okuduğunu Şezâî'nin kitabından aktarmıştır.³⁶ Huzâî'nin *Şezâî'nin kitabını* kaynak olarak gösterdiği bir diğer örnek ise “أَمَّا تُشْرِكُونَ” (Neml 27/59) ifadesinin (ي) harfiyle yani gâib sigasıyla ve “أَمَّا تُشْرِكُونَ” şeklinde (ت) harfiyle yani muhatab sigasıyla okunduğu kıraat vechidir.³⁷ *el-Müntehâ'*nin kaynaklarından günümüze ulaşmayan bir diğer eser ise Huzâî'nin *Kitâbu Misriyyîn (Mısırlıların kitapları)* diye isimlendirdiği eserdir. Bu bağlamda Huzâî, tenvîn ve nûn-i sâkin ile ilgili konuyu izah ederken Verş'in isnadında ismi geçen Buhârî adlı râvînin Verş'in yâ ve vâv harflerinde idgam yaptığı şekilde naklettiği bilginin hatalı olduğunu ve bu bilginin *Misriyyîn'in kitaplarında* bulunmadığını ifade etmiştir. Huzâî bu konuyu kim olduklarını açıklamadığı fakat Misriyyîn olarak belirttiği kişilere sormuş, onların da bu rivâyeti bilmediklerini hatta inkâr ettiklerini söylemiştir. Huzâî Misriyyîn ve eserleriyle ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Fakat bunları kaynak olarak kullanmıştır.³⁸ Kaynaklarda bu kişilerin kim oldukları bilgisine ise ulaşamamıştır.

2.2. el-Müntehâ'da Kullanılan Rumuzlar

Birçok kıraat âlim gibi Huzâî de *el-Müntehâ* adlı eserinde kıraat imamlarının, râvilerinin ve tariklerinin isimlerini rumuzlarla ifade etmiştir. Rumuzların amacı genel manada kolaylık sağlamak ve karışıklığa engel olmak olarak ifade edilebilir. Huzâî, imamlar ve râviler arasındaki ortak noktadan hareketle rumuzlar geliştirmiştir. Nasıl ki birçok müellif kıraatle ilgili eserinde kendilerine özgü belli rumuzlar kullanmışsa Huzâî de aynı şekilde kendi eserinde rumuzlar belirlemiş ve bu rumuzların ne anlama geldiğini eserinin başında izah etmiştir.

Nâfi ve Yezîd'in kıraat vecihleriyle ilgili olarak ittifak ettiklerinde “مدني” remzini kullanmış, ihtilaf ettiklerinde ise kendi isimleriyle zikretmiştir. İbn Kesîr için “مكي” rumuzunu; Nâfi, Yezîd ve İbn Kesîr birleştiklerinde “حجازي” rumuzunu kullanmıştır. İbn

³³ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî, *Kitâbu's-Seb' f'l-Kirâât*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1400), 326; Huzâî, *el-Müntehâ*, 2/741-742.

³⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'*, 561-562; Huzâî, *el-Müntehâ*, 2/943.

³⁵ Huzâî, *el-Müntehâ*, 2/957.

³⁶ Huzâî, *el-Müntehâ*, 2/754, 924, 957,1037.

³⁷ Huzâî, *el-Müntehâ*, 2/882.

³⁸ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/444.

Âmir için “دمشقي” remzini; Ebû Bahriyye için “حمصي” remzini, İbn Âmir ve Ebû Bahriyye okuyuşta birleştiği zaman “شامي” remzini kullanmıştır. Sellâm, Yakûb, Eyyûb, Sehl ve Ebû Amr kıraatte birleştiklerinde “بصري” remzini, Ebû Ubeyd, Halef ve Kûfe Ehli birleştiklerinde “كوفي” remzini kullanmıştır. Hamza ve Kisâî rivayetleri için “هما” remzini, Ebû Bekr ve Hammâd şeklindeki ittifak için ise “أبو بكر” remzini zikretmiştir. Ehl-i Kûfe ve Basra birleştiklerinde onlar için “عراقي” demiştir.³⁹ Ebû Amr okuyuşta Eyyûb’le birleştiğinde “أبو عمرو” remzini, ihtilaf ettiklerinde bizzat kendi isimlerini açıklamıştır. Kıraatleri bir ve aynı olduğu için aralarında fark görmediğinden dolayı Verş, Ebû Dihye ve Mısırlı Seklâb birleşince hepsi için “ورش” remzini kullanmıştır. Fakat Huzâî, bu kişilerin zikrettikleri isnadlarının farklı olabileceğini de belirtmiştir. Örneğin Yûnus kendisini Verş ve Seklâb’ın okuttuğunu, her ikisinin de ayrı ayrı Nâfî’den kıraatlerini aldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Ebû Ya’kûb el-Ezrak; Verş ve Seklâb aracılığıyla Nâfî’ye ulaşan bir tarik aktarmış, Ebû Dihye kanalıyla da en-Nehhâs’tan nakille Nâfî’nin Verş rivâyetini zikretmiştir. Huzâî, bu tariklerinin hepsinin Mısırlıların tariki olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan Huzâî bu kişilerin ortak bir okuyuşa sahip olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰

Huzâî, bütün usûldeki farklılıkları⁴¹ zikrettikten sonra diğer usûl konularıyla alakalı kıraatleri az bulunan kurrâların okuyuşunu usûl konularına almamış, yeri geldikçe hangi konuyla alakalı ise orada açıklayacağını ve bu okuyuşların her birinin belli kişilere mahsus olduğunu beyan etmiştir.⁴²

2.3. el-Müntehâ’da Kıraatleri İşleyiş Tarzı

2.3.1. Kıraat İmamlarına Nispet Ederek Naklettiği Okuyuşları Zikretmesi

Huzâî, *el-Müntehâ* adlı eserinde on beş kıraati ele almıştır. Bu kıraatler; bilinen on kıraat ile Ebû Bahriyye, Sellâm b. Süleymân et-Tavîl, Eyyûb b. Mütevekkil, Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistânî ve Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm’ın okuyuşlarıdır. Huzâî, eserinde ele aldığı bu kıraatlerin tamamını hocalarına arz yoluyla okumuş ve bu okuyuşları kıraat imamlarına nispet ederek aktarmıştır. Huzâî, naklettiği bu okuyuşların isnadlarını tek tek belirtmiş ve tariklerini zikretmiştir. Sözelimi “تِلْقَاءَ أَصْحَابٍ” (A’raf 7/47), “يَا أَيُّهَا النَّاسُ” (Bakara 2/21) ve “جَاءَ أَحَدَهُمْ” (Muminûn 23/99) ayetlerin okunuşuyla ilgili nakledilen isnaddaki râvileri tek tek zikretmiştir. Kıraat imamlarından Hamza’ya dayandırdığı bu rivâyetin isnadında Huzâî, Cûr’da hocası Hasan b. Saîd’den, o da Muhammed b. Mahled el-Ensârî’den, o da aynı şekilde Halef b. Hişâm’dan, Halef de Süleym’den, Süleym de Hamza’dan işittiğine göre; Hamza, en uzun meddin med harflerinden eliften sonra hemzenin fethalı olarak geldiği yerlerde gerçekleştiğini ortaya koyarak uzatma konusunda meddi muttasıl ve munfasıl özelinde farklı bir derecelendirme yapmıştır. Bu mertebeyi de harfi med olan eliften sonra gelen hemzenin harekesine göre belirleme yoluna gitmiş, en uzun meddin hemzenin fethalı okunduğu durumlarda gerçekleştiğini vurgulamıştır. Hamza, “إِلَّا خَائِفِينَ” (Bakara 2/114) ve “الْمَلَائِكَةَ” (Bakara 2/31) örneklerinde olduğu gibi hemzenin kesreli olması halini bir alt seviyede uzatma olarak saymış, en kısa meddin ise “أُولَئِكَ” (Bakara 2/5) kelimeleri ve benzerlerinde olduğu gibi diğer hareketler yani harfi

³⁹ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/429.

⁴⁰ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/430.

⁴¹ Usûl: Kıraat vecihlerini belli bir düzende ortaya koyan genel kurallardır. Bk. Nihat, Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 28.

⁴² Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/533.

meddin elif olmadığı veya hemzenin harekesinin fetha ya da kesre olmadığı durumlarda gerçekleştiğini ifade etmiştir. Huzâî'den sonra yaşamış olan İbnü'l-Bâziş de bu görüşe Hamza'dan nakille eserinde yer vermiştir.⁴³ Huzâî, Hamza'dan bu rivâyeti aktardıktan sonra Absî'den nakille Hamza'ya göre hareke açısından bütün hemzelerin medlerinin eşit olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Bezzâz'dan o da Hallâd'dan, o da Süleym'den nakille Hamza'nın Kur'ân'ın hepsinde medlerinin aynı seviyede olduğunu belirtmiştir. Huzâî İbn Mücâhid'in de tercihinin hemzenin harekesini dikkate almaksızın med konusunda Hamza'dan gelen rivâyetlerden bütün medleri eşit sayması şeklinde olduğunu vurgulamış, kendisi de okuyuşlarda bu tercihi uygulamıştır.⁴⁴ Huzâî'nin farklı görüşleri belli bir rivâyet sistematiğiyle aktarması ve bu rivâyetler arasında ayıklamaya gitmesi, kendisinin de tercihte bulunması veya bir başka kıraat âliminin tercihinin benimseyip okuyuşuna yansıtması sahih kıraatler konusunda titiz davrandığını ortaya koymaktadır.

2.3.2. Okuyuşları Aktarırken Kendi Görüşlerine Yer Vermesi

Huzâî, kıraatlerin naklinde kendi görüşlerine de yer vermiştir. O bu görüşlerini aktarırken “في تعلقي”, “في حفظي” ve “قال أبو الفضل” gibi lafızları kullanmıştır. Örneğin; tenvin ve sakin nunla ilgili kuralları nakle ederken “في تعلقي” ifadesiyle kendi görüşüne yer vermiştir. Huzâî'nin aktarımına göre; “هَدَىٰ لِّلْمُتَّقِينَ” (Bakara 2/2), “مِنْ لَّدُنَّا” (Nisâ 4/67), “فَإِنْ” (Bakara 2/24) ve “مُسَلَّمَةٌ لَّاشِيَّةٍ” (Bakara 2/71) gibi tenvin veya sakin nundan sonra (ج) harfi gelmesi durumunda izhâr olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Huzâî'nin naklettiği bu görüş sonraki dönem kaynaklarında da yer almıştır. Nitekim Hüzeli, (ö. 465/1073) bu tür kelimelerin okunuşunda ğunne yapmaksızın izhar yapılması gerektiği savunmuş, Hamza, A'meş, Absî ve Halef'in de ğunnesiz idğâm yaptığını belirtmiştir.⁴⁶ Huzâî'nin naklettiği bu tür kelimelerde izhâr yapılması görüşüyle Hüzeli'nin de belirttiği gibi genel olarak bilinen idğâm-ı bilâğunne kuralını kastettiği anlaşılmaktadır.

Huzâî naklettiği görüşlerde “في حفظي” lafzını da kullanmıştır. İmâle ile ilgili konuda Huzâî; Ebû Amr, Ebû Bahriyye ve Kisâî'nin esreli ra harfinden önceki elifleri imâle yaptığını belirtmiştir.⁴⁷ Daha sonra kendisine nispetle “في حفظي” ifadesini kullanarak aktardığı rivâyette; “أَوْزَارٍ، أَعَارِ، الْعَارِ” kelimeleri dışında Allâf'ın da Süleym'den nakille Ebû Amr gibi imâle yaptığını belirtmiştir.⁴⁸ Kaynaklarda rastlamadığımız bu rivâyetin *el-Müntehâ*'da yer alması bu eserin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Huzâî'nin kıraatleri aktarırken kullandığı bir diğer lafız “قال أبو الفضل” 'dır. Huzâî, Ebû Amr'ın elif harfinin kendi misline idğâmının terk edilmesinde ittifak olduğunu ifade etmiştir. Bunu elif harfinin elif harfine idğâmını uygularken dilin telaffuzunda herhangi bir sese dayanmasının mümkün olmadığı şeklinde gerekçelendirmiştir.⁴⁹

⁴³ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/490; İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'*,135; Hüzeli, *el-Kâmil*, 423.

⁴⁴ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/491; İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'*,135-136.

⁴⁵ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/444.

⁴⁶ Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Ali b. Cebbâreb. Muhammed b. Ukayl b. Sevâde el-Yeskurî el-Mağribî, el-Hüzeli. *el-Kâmil fî'l-Kirâati ve'l-Erbeine'z-Zâidete Aleyhâ* thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâî Şâyib (Mısır: Müessesetü Semâ li't-Tevzîi ve'n-Neşr, 2007), 346.

⁴⁷ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/496; Hemezânî, *Ğâyetü'l-Ihtisâr*, 1/283.

⁴⁸ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/499.

⁴⁹ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/446; Bu kıraat için ayrıca bk. İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'*, 117; İbnü'l-Cezerî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Yusuf, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr* thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 1/280.

2.3.3. Kıraatlere Usul ve Ferş Farklılıkları Olarak Yer Vermesi

Huzâî, kıraatleri usûl farklılıkları ve ferşu'l-hurûf⁵⁰ olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Özlü bir şekilde usûl farklılıklarını ve ferşu'l-hurûfla ilgili okuyuşları eserinde anlatmıştır. Huzâî, usûldeki farklılıklarla ilgili idgâm, tenvîn ve nûn-i sâkinle ilgili kurallar, hemzenin okunuşu konusunda kurrâların görüşleri, med, sekte, fetih, imâle vakıf halinde hâ-i te'nîs, istiâze ve besmele gibi konulara yer vermiştir. İzâfet ve zevâid yâ'larını ise her sûrenin sonunda anlatmıştır. Usûlle ilgili bazı konuların ayrıntılarına *el-Müntehâ*'da da vermeyerek bu konuda okuyucuyu *el-Vâdih* adlı eserine yönlendirmiştir. Bazı konularda da diğer eseri olan *el-Vâdih*'a atıfta bulunarak konunun ayrıntılarına inmek ve daha fazla bilgi elde etmek isteyenlere yol göstermeyi amaçlamıştır. Söz gelimi Huzâî, usul farklılıklarıyla alakalı idgâm konusunu eserinde aktarırken “آمَنُوا وَعَمِلُوا” (Bakara 2/25) gibi öncesi ötreli sakin (و) harfinin harekeli (و) harfine ve “فِي يُوسُفَ” (Yûsuf 12/7) gibi öncesi esreli sakin (ي) harfinin harekeli (ي) harfine idgâm edilmediğini ve bu konuda ihtilaf olmadığını belirtmiştir. Burada Huzâî'nin idgâmın mânilerine değindiği anlaşılmaktadır.⁵¹ Ebû Amr ed-Dânî, med oluşlarına hâle geleceği için hiçbir şekilde med harflerinde idgâmın gerçekleşmeyeceğini ve bu konuda icmâ olduğunu vurgulamıştır.⁵² Hüzelî de bu tür kelimelerde idgâmın mümkün olmadığını belirtmiştir.⁵³ Huzâî, *el-Müntehâ*'da ferşu'l-hurûf farklılıklarına da yer vermiştir. Nitekim Huzâî, farklı ayetlerde geçen “خَطُوتٍ” kelimesinde Nâfî, Ebû Amr, Hamza, Halef ve Eyyûb'un “خَطُوتٍ” şeklinde (ط) harfini sakin olarak okuduklarını belirtmiştir.⁵⁴

Huzâî'nin, kıraatleri aktarırken başvurduğu yöntemlerden biri de okuyucuyu *el-Vâdih* adlı eserine yönlendirmesidir. Huzâî; hemze konusunda Kisâî, Halef, Ebû Ubeyd, Hımsî ve Sellâm'ın “الذُّبُّ” (Yûsuf 12/13,14,17) kelimesinde⁵⁵ İbnu Füleih ve Sellâm'ın ise “بِئْرٍ” (Hac 22/45) kelimesinde hemzeyi ibdâl ile okuduklarını, diğerlerinin ise her iki kelimedeki hemzeyi tahkik ile okuduklarını belirtmiştir.⁵⁶ Huzâî, Hamza'nın vakıf halinde hemzeyi terkettiğini yani ibdâl ile okuduğunu, vasl halinde ise kelimenin evvelinde ibdâl yapıp yapmadığına dair ihtilaf bulunduğunu belirtmiş, fakat kelimenin ortasında veya sonunda bulunan sakin veya harekeli elifte ibdâl yapmadığını ifade etmiştir. Huzâî bu konuyla ilgili geniş açıklamalara *el-Vâdih* adlı eserinde ve diğer eserlerinde yer verdiğini belirterek konuyu daha ayrıntılı öğrenmek isteyenleri bu eserlere yönlendirmiştir.⁵⁷

3. Huzâî ve el-Müntehâ Adlı Eseri Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Kaynaklarda Huzâî ve *el-Müntehâ* adlı eseriyle ilgili birçok değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeler Huzâî'nin ve eserinin kıraat ilmi açısından önemini göstermektedir. Bu eserlerde Huzâî kıraat ilminin önde gelen âlimlerinden biri olarak tanıtılmıştır. İbnü'l-Cezerî, bu özelliğine işaret ederek onu güvenilir kurrâlardan büyük bir

⁵⁰ Ferşu'l-Hurûf: Belirli bir kurala dayalı olmayıp Kur'anda değişik şekillerde dağınık olarak yer alan farklı okuyuşlara denir. Bk. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 51.

⁵¹ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/446.

⁵² Ebû Amr Osmân b. Saîd, Dâni, *Câmiu'l-Beyân fî'l-Kırâti's-Seb'* (İmârât: Câmiatu's-Şârika, 2007), 1/434-435.

⁵³ Hüzelî, *el-Kâmil*, 339.

⁵⁴ Huzâî, *el-Müntehâ*, 2/589.

⁵⁵ Bk. İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'*, 346; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/394.

⁵⁶ Hüzelî, *el-Kâmil*, 370.

⁵⁷ Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/487.

imam olarak nitelendirmiştir.⁵⁸ İsbahânî, Huzâî'yi mukrî ve kıraatleri muhafaza edenlerden biri olarak tanıtmıştır.⁵⁹ Zehebî, Huzâî'nin kıraat ilmini elde etmek için uzak diyarlara yolculuk eden biri olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰ Hatîb Bağdâdî ise Huzâî'nin kıraat ilmine çok önem veren biri olduğunu vurgulamıştır.⁶¹ İsmâîl Paşa kendisinin muhaddis ve mukrî olduğunu belirtmiştir.⁶² *Mu'cemü'l-Müellifin* adlı eserde ise Huzâî, mukrî ve tarihçi olarak tanıtılmıştır.⁶³

Kaynaklarda Huzâî hakkındaki bu olumlu nitelikli değerlendirmelere mukabil olumsuz yönde açıklamalarla da karşılaşmaktadır. Mesela Hatîb Bağdâdî (ö. 463/1071) Huzâî'yi hafıza konusunda zayıflıkla itham etmiş bu açıdan rivâyetlerinin güvenilir olmadığını belirtmiştir. Bunun sebebi Huzâî'nin Ebû Hanîfe'ye nisbet ederek naklettiği “لَا تَنْفَعُ” (Fatihâ 1/3) ayetinin “مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ” şeklinde mansub okunması, “لَا تَنْفَعُ نَفْسٌ” (En'âm 6/158) ifadesinde “لَا تَنْفَعُ نَفْسٌ” şeklinde tâ harfinin dammeli okunması, “فَدَّ” (Yûsuf 12/30) cümlesinin ve “فَأَعَشَيْنَاهُمُ” (Yâsîn 36/9) ifadelerindeki “شَعَفَهَا حُبًّا” ve “فَأَعَشَيْنَاهُمُ” kelimelerindeki (غ) harflerinin (ع) harfiyle okunması şeklindeki vecihleri nakletmesidir.⁶⁴ Ayrıca Ebü'l-Alâ el-Vâsîtî (ö. 431/1040), Dârekutnî'nin ve o dönemdeki ilim ehlinde bir grup âlimin Huzâî'nin naklettiği bu okuyuşlar yüzünden gözden düştüğünü ifade etmiştir.⁶⁵ Bu rivâyet birçok kaynakta da benzer şekilde yer almıştır.⁶⁶ İbnü'l-Esîr ve Zehebî gibi bazı âlimler de bu rivayet sebebiyle Huzâî'nin sika olmadığını ve onun hakkında zayıflık isnad eden âlimlerin bulunduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁷

Bu olumsuz nitelikteki değerlendirmelere rağmen gerek yaşadığı dönemde gerek sonraki dönemlerde birçok kıraat âlimi Huzâî'den nakilde bulunmuş,⁶⁸ hiç kimse ondan gelen isnadları zayıf görmemiştir. Muhtemelen bir karışıklıktan dolayı Huzâî tenkide maruz kalmıştır. Nitekim İbnü'l-Cezerî bu karışıklığı gidererek Huzâî'nin tenkid edilmesine sebep olan ve aslı olmayan bazı okuyuşları içeren kitabın Huzâî'ye değil Hasan b. Ziyâd'a⁶⁹ ait olduğunu belirterek Huzâî'nin kendisine güvenilen, büyük kıraat imamlarından biri olduğunu ileri sürerek onu savunmuştur.⁷⁰ Ayrıca Huzâî'nin tenkid edilmesine sebep olan bu rivayeti aktaran ve Huzâî'nin öğrencilerinden olan Ebü'l-Alâ el-Vâsîtî'nin⁷¹ kendisinden

⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/109-110.

⁵⁹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ b. Mihrân el-Esbahânî, *Tarihu Esbahân* (Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1410), 2/281.

⁶⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, 28/113.

⁶¹ Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, 2/541.

⁶² Bâbânî, *Hediyyetü'l-Arifin*, 2/60.

⁶³ Kehhâle, *Mucemu'l-Müellifin*, 9/153.

⁶⁴ Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, 2/541.

⁶⁵ Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, 2/541.

⁶⁶ Bk. Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *el-Muntezam fî Tarihi'l-Ümem Ve'l-Mulûk* (Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1412), 14/342; Saffedî, *el-Vâfi*, 2/227; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 2/116; Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl* (Beyrût: Dâru'l-Marifeti li't-Tibâeti Ve'n-Neşr, 1382), 3/501; Zehebî, *Marifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 212; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, 28/113; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 5/107.

⁶⁷ Zehebî, *el-İber*, 2/216; Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz Zehebî, *el-Muğni Fî'd-Duafâ*, ts., 2/563; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 1/128.

⁶⁸ Abdülkerîm b. Abdissamed b. Muhammed et-Taberî el-Kattân Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs fî'l-Kıraati's-Semân*, thk. Muhammed Hasan Ukayl Mûsâ (Cidde: el-Cemâetü'l-Hayriyye li Tahfizü'l-Kur'ân'î'l-Kerîm, 1412), 118; İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ' fî'l-Kıraati's-Seb'*, 52; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/109-110.

⁶⁹ Hasan b. Ziyâd'ın zayıf ve metrûk olduğu bildirilmiştir. Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/491

⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/110.

⁷¹ Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, 2/541.

birçok nakilde bulunması⁷² onun güvenilir bir âlim olduğunu göstermektedir. Şayet aksine bir ihtimal söz konusu olsaydı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî kendisinden rivâyette bulunmazdı. Ayrıca Huzâî ile aynı dönemde aynı hocalardan ders alan Dârekutnî, Huzâî'yi zayıf kabul etseydi Huzâî hakkında cerh edilecek bir değerlendirmeye muhakkak yer verirdi ki kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.⁷³ Ricâl kaynaklarında da bu manada bir bilgiye rastlanmaması Huzâî'nin sadece Hatîb'in naklettiği rivâyete dayanılarak zayıf görüldüğünü ortaya koymaktadır. Hatîb'in rivâyetine diğer kaynaklarda da benzer şekilde yer verilmiştir. Dolayısıyla birçok âlimin takdir ettiği Huzâî, tek bir rivâyete dayanılarak cerhedilmemelidir. Nitekim İbnü'l-Cezerî de Hatîb'in bu rivâyetine dayanılarak Huzâî'nin zayıf görülmesinin yanlışlığını ortaya koymuş ve onun muteber bir kıraat imamı olduğunu beyan etmiştir.⁷⁴

Bütün bu değerlendirmeler Huzâî'nin sika ve güvenilir bir âlim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan; erken dönemde yaşamış, ilim adına pek çok yolculuklar yapmış, büyük âlimlerle görüşmüş ve onlardan ders almış, kıraatte sağlam senetlere dayanarak birçok rivâyet nakletmiş biri olan Huzâî'nin anılan eleştiriyi hak etmediği söylenebilir.

Sonuç

Kıraatlerin tedvin dönemi olarak kabul edilen hicrî üçüncü ve dördüncü asırda kıraat alanında önemli eserler telif edilmiştir. Bu dönemdeki eserlerin çoğu İbn Mücâhid'in kıraatleri yedi ile sınırlandırmasına bir tepki olarak yazılmıştır. Bunlardan biri de Huzâî'nin *el-Müntehâ* adlı eseridir. Nitekim Huzâî, eserinde kıraat-ı seb'a'ya ek olarak sekiz kıraati daha zikretmiştir. Huzâî'nin zikrettiği kıraatler içerisinde daha sonra İbnü'l Cezerî'nin sistematik hale getirdiği kıraatı aşere imamlarından Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef kıraatleri yer almaktadır. Bununla beraber Huzâî; Ebû Bahriyye, (ö. 80/700) Sellâm b. Süleymân et-Tavîl, (ö. 171/788) Eyyûb b. Mütevekkil, (ö. 200/816) Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistânî (ö. 255/869) ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/839) kıraatlerini senedleriyle, tarikleriyle, usul ve ferş farklılıklarıyla muhtasar bir şekilde aktarmıştır. Bu beş kıraat imamının okuyuşlarının çoğu muteber kabul edilen kıraat-ı aşere imamlarının okuyuşlarıyla aynı olup sahih kıraatlerin şartlarını taşımaktadır.

Huzâî'nin *el-Müntehâsı'nın* önemli özelliklerinden biri de eserinde nakletmiş olduğu kıraatleri arz ve semâ usulüyle senedi muttasıl bir şekilde hocalarına nispet etmesidir. Bu bağlamda eserin kaynakları arasında hocaları geniş bir şekilde yer almaktadır. Huzâî, eserinde hocalarıyla beraber bazı kitapları da kaynak olarak kullanmıştır. Huzâî *el-Müntehâ* adlı eserini telif ederken günümüze ulaşan İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitâbu's-Seb'a'sı*; günümüze ulaşmayan *Ebû Bişr'in eseri*, Şezâî'nin (ö. 373/984) *Kitâbu Mısıriyyîn (Mısırlıların kitapları)* gibi eserlerden yararlanmıştır. Günümüze ulaşmayan bu eserlere yer vermesi ve onlardan alıntı yapması *el-Müntehâ'nın* önemli bir kaynak niteliği taşıdığını göstermektedir.

Huzâî, eserinde usul farklılıkları ve ferş farklılıklarına yer vermiş, usul farklılıklarından idğam, hemze, med, imâle, vakf, istiâze ve besmele ile ilgili bazen ayrıntılı açıklamalarda bulunmuş, bazen de okuyuş vecihlerini sadece imamlara nisbet etmekle

⁷² Zehebî, *Marifetu'l-Kurrâî'l-Kibâr*, 212; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, 28/113; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/109.

⁷³ Bk. Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz Zehebî, *Siyeri A'lami'n-Nübelâ* (Beyrût: Müessesütü'r-risâle, 1405), 16/449-461.

⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 2/110.

yetinmiştir. Ayrıca Huzâî eserinde kıraatleri naklederken “مدني”, “مكي”, “حجازي”, “دمشقي”, “حمصي”, “شامي”, “بصري”, “كوفي” ve “عراقي” gibi kıraat imamlarının ve râvilerinin yaşadıkları şehirleri ve bölgeleri temsil eden bazı rumuzlar kullanmıştır. Huzâî kıraatleri sadece imamlara ve râvilerine nispet etmekle yetinmemiş, okuyuşlarla ilgili kendi görüşünü de “في تعلیقي”, “قال أبو الفضل” ve “في حفطي” gibi ifadelerle aktarmıştır. Sonuç olarak; erken dönem kıraat âlimlerinden biri olan, kaynaklarda mukrî vasfıyla tanıtılan ve sika olarak bilinen Huzâî'nin ve *el-Müntehâ* adlı eserinin tanıtılması kıraat ilmi açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Bâbânî, İsmâîl b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bağdâdî. *Hediyyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb. *Tarihu Bağdâd*. 16 Cilt. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422.
- Cevzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *el-Muntezam fî Tarihi'l-Ümem ve'l-Mulûk*. 19 Cilt. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ ve Mustafâ Abdulkâdir Atâ Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *Câmiu'l-Beyân fî'l-Kirâati's-Seb*. İmârât: Câmîatu's-Şârîka, 2007.
- Ebû Ma'ser et-Taberî, Abdülkerîm b. Abdussamed b. Muhammed et-Taberî el-Kattân. *et-Telhîs fî'l-Kirâati's-Semân*. thk. Muhammed Hasan Ukayl Mûsâ. Cidde: el-Cemâetü'l-Hayriyye li Tahfîzi'l-Kur'ân'î'l-Kerîm, 1412.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ b. Mihrân. *Tarihu İsfahân*. 2 Cilt. thk. Seyyid Kesrevî Hasan Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410.
- Halîfe, Mustafa b. Abdullah Kâtib Celebî el-Kustantîni el-Hâc. *Keşfu'z-Zunûn an Esâmî'l-Kutub ve'l-Funûn*. 6 Cilt. Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Hemezânî, Ebû'l-Alâ Hasan b. Ahmed b. Hasan el-Attâr. *Ğâyetü'l-Ihtisâr fî Kirâati'l-Aşereti Eimmeti'l-Emsâr*. thk. Eşref Muhammed Fuâd Taleet. 2 Cilt. Cidde: el-Cemâetü'l-Hayriyye li Tahfîzi'l-Kur'ân'î'l-Kerîm, 1994.
- Huzâî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Cafer b. Abdülkerim el-Curcânî. *el-Müntehâ ve fîhi hamse aşrate Kirâeten*. 2 Cilt. thk. Muhammed Şefaât er-Rabbânî Medine: Mucemmu'l-Melik Fahd li't-Tibaeti'l-Mushafu's-Şerîf, 2013.
- Hüzelî, Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Ali b. Cebbâreb. Muhammed b. Ukayl b. Sevâde el-Yeskürî el-Mağribî. *el-Kâmil fî'l-Kirâati ve'l-Erbeîne'z-Zâidete Aleyhâ*. thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâî Şâhib. Müessesetü Semâ li't-Tevzîi ve'n-Neşr, 2007.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-Mizân*. 7 Cilt. thk. Dâiretü'l-Ma'rifi'n-Nizâmiyye Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 2. Basım, 1390.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî. *Kitâbu's-Seb' fî'l-Kirâât*. thk. Şevkî Dayf Mısır: Dâru'l-Meârif, 1400.
- İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef el-Ensârî el-Girnâtî. *el-İknâ' fî'l-Kirâati's-Seb'*. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Yusuf. *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*. 2 Cilt. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Yusuf. *Gayetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1351.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvahid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzuddîn. *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*. thk. İhsân Abbâs Beyrût: Dâru Sâdir, ts.
- İbnü'l-İmâd, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî el-Hanbelî. *Şuzurâtu'z-Zehab fî Ahbârin Min Zehab*. 11 Cilt. thk. Mahmûd el-Arnâvud Dimâşk-Beyrût: Dâru İbni Kesîr, 1406.

- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali. *Nihâyetü'l-Ereb fî Marifeti Ensâbi'l-Arab*. thk. İbrâhîm el-İbyârî Beyrût: Dâru'l-Kitâbî'l-Lubnâneyn, 1980.
- Kazvînî, Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim Ebü'l-Kâsım er-Rafîî. *et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn*. 4 Cilt. thk. Azîzullâh el-Atâridî Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mucemu'l-Müellifîn*. 15 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.
- Saffedî, Selâhuddîn Halil b. Eybek b. Abdullah. *el-Vâfî Bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmed Arnâvûd. 29 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâ'î't-Turâs, 1420.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî el-Mervezî. *el-Ensâb*. thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, Ebû Bekr Muhammed el-Hâşimî ve Muhammed Altâf Hüseyin Haydarâbâd: Meclisu Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1382.
- Sehemî, Ebü'l-Kâsım Hamza b. Yusuf b. İbrahim es-Sehemî el-Kureşî el-Curcânî. *Tarihu Curcân*. thk. Muhammed Abdulmuîd Hân Beyrût: Alemu'l-Kutub, 4. Basım, 1407.
- Sezgin, Fuat. *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*. 4 Cilt. Riyâd: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye, 1411.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Yâfiî, Ebû Muhammed Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman. *Mirâtü'l-Cinân Ve İbretü'l-Yekazân fî Marifeti Mâ Yu'teberu Min Hevâdisi'z-Zemân*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417.
- Yâkut el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbuddîn b. Abdillâh er-Rûmî. *Mucemu'l-Buldân*. Beyrût: Dâru Sâdir, 2. Basım, 1995.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *el-İber fî Haberîn Min Gaber*. 4 Cilt. thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zeğlûl Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *el-Muğnî Fî'd-Duafâ*. thk. Nûriddîn İtr ts.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *Marifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr Ala't-Tabakâti Ve'l-A'sâr*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, , 1417.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. 4 Cilt. thk. Ali Muhammed el-Becâvî Beyrût: Dâru'l-Marifeti li't-Tibâeti Ve'n-Neşr, 1382.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *Siyeri A'lami'n-Nübelâ*. 25 Cilt. thk. Şuayb el-Arnâvud Beyrût: Müessesütü'r-risâle, 1405.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *Tarihu'l-İslâm Ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri Ve'l-Alâm*. Kâhire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.
- Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî. *el-Alâm*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.